

Dr Dragutin Pavličević

IZ PROŠLOSTI KRMPOTA, KLENOVICE I LEDENICA (KRATAK PREGLED OD POČETKA 20. STOLJEĆA)

UVOD

Prošlost pojedinih naselja i krajeva koju obično nazivamo lokalnom ili zavičajnom poviješću nije u nas dovoljno istražena i obrađena. U Evropi se toj problematici posvećuje velika pozornost i rijetke su pokrajine, gradovi, pa i sela koja nemaju svoje zavičajne monografije, preglede ili vodiče.

U posljednje vrijeme se i u nas sve više radi na tome i nestaju »bijeke mrlje« neobrađenih područja. Tomu znatno pridonose lokalni zbornici, regijski časopisi i prigodni znanstveni skupovi oko kojih se okupljaju stručnjaci raznih profila i zajedničkim radom pridonose afirmaciji ali i valorizaciji prošlosti.

Sa zadovoljstvom možemo ustvrditi da Hrvatsko primorje koje se u posljednje vrijeme naziva riječkom regijom ne zaostaje u tom radu, a u mnogočemu i prednjači. Povijesna, muzejska i turistička društva su pokrenula Senjski, Krčki, Jadranski i Vinodolski zbornik i ostala povremena izdanja, časopise i publikacije u kojima je zavičajna prošlost našla odgovarajuće mjesto.

Međutim, područja izvan središta sa starim povijesnim jezgrama ostaju još uvijek nedovoljno zastupljena. To se posebice odnosi na primorsko zaleđe podalje od obale i gradova, pa i dalje na Liku, i Gorski kotar.

U ovom pregledu zbog toga želimo unijeti više svjetla u područje između Novoga, Senja i Drežnice, a to znači da će predmetom obrade biti poglavito Krmpote, Klenovice i Ledenice i nešto manje Krvi Put, dakle onaj kraj koji je sve do 1881. bio u sastavu Vojne krajine čija je granica na sjeveru izlazila na more između Novoga i Povila.

U posljednjih stotinjak godina bilo je pokušaja da se obradi prošlost toga područja koje je bilo u sastavu ogulinske krajiške pukovnije, ali još uvijek ne možemo biti zadovoljni jer nam nedostaju čitava razdoblja koja se ne mogu obraditi bez arhivskih istraživanja. Isto tako ne postoje pregledi povijesti, uvjeta života, načina privređivanja, slika društva. Iznimke čine samo seobe stanovništva i njihove posljedice.

Ako bismo pokušali iznijeti pojedince koji su dali svoje kamenčiće u koliko-toliko prepoznatljiv mozaik prošlosti ovoga kraja, onda bismo morali početi s P. Kussanom, upravnim krajiškim oficirom koji je još 1852. objavio na njemačkom pregled povijesti ogulinske pukovnije (regimente) i u njoj ukratko obradio u krmpotsku kumpaniju ili satniju kao njen sastavni dio.¹ Prve izvorne dokumente o doseljavanju Krmpočana u Lič kraj Fužina godine 1605. objavio je hrvatski povjesničar iz druge polovice 19. stoljeća R. Lopašić.² Prvi popularno pisani članak o ljudima toga kraja objelodanio je potkraj 19. st. domaći čovjek — D. Krmpotić.³ Lopašićev rad nastavio

je u početku ovoga stoljeća arhivist i historičar E. Laszowski koji je napisao povijest Vinodola i Gorskog kotara i objavio izvorni tekst o doseljenuju Krmpočana u goranski kraj zajedno s prisegom koju su morali tada dati Zrinscima kao feudalnim gospodarima.⁴ Istom autoru moramo zahvaliti i prvi tisak krmpotskog grba o čemu će još biti govora.

Između dva svjetska rata poviješću Bunjavaca u koje spadaju i Krmpočani bavili su se i neki srpski historičari, osobito A. Ivić⁵ i J. Erdeljanić.⁶ Oni su nastojali dokazati da su svi doseljenici u 17. stoljeću, koji su dolazili kao »vlasii«, bili Srbi. To se odnosi i na Bunjevce za koje su tvrdili da su bili »katolički Srbi«.

Nakon oslobođenja 1945. godine dobili smo nekoliko rasprava koje su pridonijele cjelovitijem sagledavanju prošlosti seoba na ovom području, odnosima između starosjedilaca i doseljenika, te gospodarskim i društveno-političkim odnosima. Tu se ističu dva rada S. Pavičića,⁷ zatim po jedan historičara N. Klaić⁸ i J. Adamčeka.⁹ Nedavno su objavljeni i radovi dvojice povjesničara Vojne krajine u kojima se može naći podataka i za krmpotsko-ledenički kraj. To su M. Valentić¹⁰ i F. Moččanin.¹¹

Treba istaknuti da su u posljednje vrijeme pokrenute neke akcije oko populacije zavičajne povijesti krmpotsko-klenovičkog područja koje su rezultale otvaranjem zavičajne muzejske zbirke 1976. u Krmpotama — Polju.¹² Ista grupa pokrenula je i prikupljanje građe, pisanje i izdavanje knjige koja bi obuhvaćala teritorij Mjesne zajednice Krmpote—Klenovica, ali zasada još nije taj posao dovršen. I ovaj prilog rađen je za tu svrhu kao širi predgovor opsežnijoj obradi NOB-e. Težište mu je na prošlosti Krmpota i u nešto manjoj mjeri Ledenica i Klenovice. Naime, za temeljitija arhivska istraživanja nije bilo ni sredstava ni mogućnosti.

Boljem poznavanju i popularizaciji prošlosti ovoga kraja pridonijela su još dva izdanja. To je knjiga R. Pavelića iz Zabukovca o Bunjevcima — Krmpočanima¹³ i publikacija o prvoj partizanskoj školi u Hrvatskoj koja je radila u Krmpotskom Javorju.¹⁴ Nadamo se da će ovi noviji prilozi potaknuti interes za daljnja istraživanja i da će se u dogledno vrijeme naći i ljudi i sredstva za takav rad.

1. POVIJESNI RAZVOJ PRIJE DOSELJENJA KRMPOČANA

Područje između Novoga, Senja i vrhova Velike Kapele bilo je naseljeno u ilirsko i rimsko doba. Uz obalu je išla rimska cesta od Trsata do Senja, o pretpostavlja se da su već tada postojala i neka naselja i utvrđenja poput Lopara kraj Novoga. U doba seobe naroda stradao je i ovaj kraj, ali su ga opet obnovili slavenski doseljenici i stvorili tu svoja staništa. U doba hrvatskih narodnih vladara bilo je to granično područje i pripadalo Gackoj župi čija je međa išla od Ledenica do Trsata. Od početka 13. stoljeća zagospodarili su ovdje knezovi krčki, kasnije nazvani Frankopani i zajedno sa Zrinscima držali posjede i luke sve do svoje propasti potkraj 17. stoljeća. Predstavnici Ledenica bili su na skupu u Novom i 1288. kad je donesen naš najstariji pravni spomenik — Vinodolski zakon. U početku 15. stoljeća spominju se prvi put i žrnovnički mlinovi koje knezovi krčki daju na uporabu senjskim redovnicima.

Nakon poraza hrvatske vojske u bici na Krbavskom polju (1493) počinju višestoljetne krvave borbe protiv Turaka koji su nekoliko puta upali i na

ovo područje, ali ga nisu nikada trajno osvojili. Godine 1522. su opustošili Vinodol i dio Gorskog kotara s Ličem, ali su uspjeli umaći vojsci progonitelja na području današnjih Krmpota gdje su se sakrili u »modruškoj šumi«, tj. Velikoj Kapeli. Od tada su turski prodori sve češći, pa zato od sredine 16. stoljeća u Ledenicama postoji mala ali stalna kraljevska posada. Bio je to začetak krajiškog obrambenog sustava koji je obuhvaćao Senj, Brinje, Otočac i bio kakav-takav branik turskim upadima prema Rijeci, Gorskom kotaru, Istri i slovenskim zemljama.

Kad su Turci 1568. a zatim i 1577. napali, opljačkali i spalili Ledenice, grad je obnovljen i još uvećana posada i bolje opskrbljena živežom i streljivom. Ledenice su otada bile uključene u Senjsku kapetaniju zajedno s Otočcem, Brinjem, (Karlo) Bagom i ostalim utvrdama. Bila je to tzv. Primorska krajina u kojoj su i Ledenice bile važna točka, pa su ih nazivali »ključem Vinodola«. Senj je nakon pada Klisa 1537. bio popunjen uskocima i drugim vojnicima i dobrovoljcima, pa je postao ne samo središte za obranu tog dijela obale od Turaka i Mlečana, nego i polazište za prodore u tursku Liku i mletačko primorje. Tako su Senjani, Ledeničani i drugi 1596. prodrli sve do Klisa, ali su morali uzmaknuti uz velike gubitke (poginulo je 40 uskoka iz ovog kraja).

Nakon turskog poraza kod Siska 1593. počeo je austro-turski rat koji je trajao sve do 1606. godine. U njemu su sudjelovali uskoci, hajduci, te vojnici koje je skupio hrvatski sabor i čete hrvatskih velikaša. Bio je to prvi uspješni rat u kome je zaposjednut kraj od Brloga do Otočca. Posljedica turskog poraza je bježanje bivših turskih podanika (tzv. martoloza, vlaha i morovlaha) koji su uskakali na hrvatsko područje i tako naselili Gomirje, Vrbovsko, Moravice, pa i dio Vinodola od Zagona do Bakra i Hreljina. Bili su to vinodolski i zagonjski vlasi koji su dobili određene kmetske obaveze, ali ne i kmetski status, tj. da daju daće, prevoze robu, čuvaju svoje područje i po potrebi kreću i u rat. Navodimo tu činjenicu da bismo mogli razlikovati njihov položaj u službi Frankopana od povlaštenijeg statusa kojeg su kasnije vlasi Krmpočani dobili od Zrinskih.

Od 1600. do 1617. nastupila su teška vremena za uskoke i narod u Primorskoj krajini. Protiv njih su istupili istodobno Mlečani, Turci, a povremeno i Frankopani, odnosno habsburška carska uprava. U tom razdoblju su Mlečani dvaput napali na Novi i Ledenice i poharali čitav taj kraj. To teško razdoblje završilo je uskočkim ratom i mirom 1617. kojim su uskoci uglavnom raseljeni iz Senja i Ledenica.¹⁵ To je vrijeme kad se na povijesnoj pozornici uopće, a posebno u ovim krajevima pojavljuju i vlasi Krmpočani i od 1605. postaju presudan činilac u »ničijoj zemlji« koja se protezala između Gorskog kotara, Vinodola, Senja, Brinja i Ogulina.

2. PRVA SEOBA KRMPOČANA U LIČ 1605.

Riječ vlah ima više značenja, ali u izvorima za 16. i 17. stoljeće pod tim imenom se kriju prije svega stočari, gorštaci, pomoćni odredi na turskoj, mletačkoj i austrijskoj strani. Bili su dobro naoružani i organizirani, lako pokretni i odvažni ljudi, svojevrсни uskoci, ratnici a po potrebi i uhode, vodiči pa i pljačkaši u slučajevima kad ih je na to natjerala nevolja ili glad. Vlahu je bilo više vrsta, pa i obiju vjera, iako je većina ipak bila pravoslavni. Vlasi Krmpočani ili Karampoti bili su jedna od vlaških kato-

ličkih skupina. Boravili su potkraj 16. stoljeća u Ravnim kotarima, osobito oko današnjeg Zemunika, odnosno sela Krmpota koje je tu postojalo. Bili su u turskoj službi, ali su uspostavili veze sa Senjanima, krajiškim zapovjednicima i nekim gradskim posadama. Tako već u sredini 16. stoljeća nalazimo neka krmpotsko-bunjevačka prezimena u bihačkoj i senjskoj posadi (Blaževići, Tomljanovići, Pavličevići). Istodobno se u Ledenicama i Senju spominju i starosjedioci kao što su npr. Butkovići i Cvitkovići, a nešto kasnije među Ledeničanima i Kalanji, odnosno Komadine.¹⁶

Godine 1603. obavijestila su dvojica krmpotskih knezova krajiškog zapovjednika da žele preći na kršćansku stranu, a ovaj je naumio da ih naseli na pustoselini u Liču. Međutim, trebalo je dobiti pristanak Zrinskih koji su bili vlasnici Liča. Kad je to učinjeno upao je zapovjednik senjski D. Frankol s jednim odredom u Ravne kotare, zauzeo Zemunik i izveo oko 700 ljudi od kojih je bilo 200 ratnika i odveo ih u Senj, a otuda u Lič kraj Fužina. Prihvatio ih je J. Čikulin, upravitelj zrinskih imanja i pomogao živežom, a oni su zatim u Crkvi Sv. Jurja u Hreljinu položili zakletvu vjernosti svojim novim gospodarima. Obvezali su se samo da će sa Zrinscima dijeliti plijen, ali su zadržali osobnu slobodu i tzv. uskočke povlastice, tj. da ne plaćaju porez niti su obvezni raditi feudalcima. Smatrani su, dakle, »ratnicima i vojnicima« i nisu bili ničiji podložnici.¹⁷

Iz teksta te prisega doznajemo da su postojale tri skupine doseljenika i to: *Krmpočani*, *Vojnići* i *Gvozdenovi ljudi*. Krmpočane su vodili Damjan *Krmpotić*, Mile *Butorčić* (Butorac), Marko *Balinović* (Balen) te Toma i Milašin *Skorupović*. Među 49 Krmpočana, vjerojatno starješina rodova, bili su još nekolicina Butorčića, Balinovića, te Miletić, Pećijanić (Pećanić), Marković, Šimunović, Mihovilić, Burulović, Mikulić i drugi. Među 15 Vojnića bili su osim Vojnića još Stojčević, Pavličić, Jurjević, Matijević, Božić i dr. a od 20 Gvozdenovih ljudi bili su neki već spomenuti, npr. jedan Balinović, Lovrić, Martinović, Karanović, Ilinić itd. Prema tome od današnjih Krmpočana i Krivopučana u prvoj seobi su došli: *Baleni*, *Butorci*, *Krmpotići*, *Pećanići* i *Miletići*.

Prema izvornim tekstovima može se zaključiti da su već nakon doseljenja izbili neki sporovi i nesuglasice između Krmpočana i Čukulina, odnosno Zrinskih. Zbog toga su doseljenici uskoro zamolili od kralja da im podijeli povlastice i jamstvo za njihove uskočke slobodštine i dade grbovnicu. Već prije su Krmpočani tvrdili da su pobjegli iz turske, odnosno patarenske zemlje u kršćanstvo, a u molbenici za grb dodali su da im se prije seobe tobože ukazao sv. Ivan Krstitelj i nagovorio ih na bijeg. Ne zna se točno kada su taj grb za svoju općinu dobili, ali po svemu sudeći oko 1609. Naime, danas postoji krmpotski grb¹⁸ na kome se nalazi na plavoj podlozi: šuma, polja i u sredini srebrna rijeka, a u prvom planu sv. Juraj kao vitez u oklopu s bijelom zastavicom i do njega spomenuti sv. Ivan. Sadržaj grba pokazuje da su stari Krmpočani imali ne samo vojničkog iskustva nego i osjećaj za političku realnost. Naime, njihov grb kaže da su im kralj i Zrinski priznali pravo na zemlje i šume koje su dobili u ličkom polju, a sv. Juraj može upućivati na crkvu sv. Jurja u Hreljinu u kojoj su dali prisegu, ali isto tako i na Jurja izbavitelja iz turskih pandži. Sv. Ivan Krstitelj, osim spomenutog prikazanja, može govoriti i o mogućem pokrštavanju Krmpočana koji su došli iz zemlje »patarenske«. Rijeka u sredini može predstav-

ljati i Lički potok na kojem su bile vodenice, ali isto tako može se odnositi na narodnu predaju koja govori da su Bunjevci Krmpoćani došli, ili bolje rečeno, krenuli na svoje seobe od rijeke Bune u Hercegovini.

Lič je bio na strateški važnom mjestu, a u to doba vjerojatno je bio pust. Štitio je ostala zrinsko-frankopanska imanja, zatim puteve prema Rijeci i Sloveniji, te upade u Vinodol sa sjevera i uopće bio predstraža za četoavanje ličkih Turaka. Međutim, ni Zrinski, ni kranjski staleži ni krajiška uprava nisu mnogo uradili da doseljenike bolje opskrbe živežom i oružjem. Zbog toga su oni sa svojim blagom krenuli prema moru, tj. Vinodolu, Novom i Ledenicama. To ih je dovelo do spora sa Bribircima, Novljanima i Ledeničanima, odnosno Frankopanima, a u Liču su neposredno nakon doseljenja sukobili se sa Čikulinom i Zrinscima koji su bili vlasnici Liča i pokušali Krmpoćane pokoriti pa im nametnuti i neke obveze. Zbog toga se Krmpoćani obraćaju vladaru s tužbom na Zrinske. Kralj, vojvoda kao i krajiška uprava, nastoje oslabiti hrvatske velikaše, pa u tom sporu staju na stranu Krmpoćana i nastoje ih pretvoriti u krajišnike. Po svemu sudeći na tužbe protiv Zrinskih poticali su ih i krajiški oficiri i Senjani. Kapetan Čikulin, koji je bio optužen kao neprijatelj Krmpoćana, obraća se nadvojvdi i tvrdi da su oni skloni pljačkaškim pohodima, da puno na njih troši, te da stalno traže hranu i da ih ne bi »vas Vinodol nasitil«. Zbog toga im je uz suglasnost Zrinskoga dao izraditi dvije »ormanice« (lađe) pa da s njima na moru »vojuju na turski kraj« i tako si »dobitak učine«. Pokušao ih je, dakle, kao i senjske uskoke, okrenuti prema gusarstvu, jer im za njihovu službu nisu davali dovoljne ni stalne plaće.

Budući da ni su imali sredstava za život i da nije uspio pokušaj prese-ljenja u okolicu Brloga, već 1609. Perica Butorčić kreće sa svojim rodnom prema Lukovu i Maševu i dalje prema moru. Za njima su krenuli još neki Krmpoćani, a bilo je čak pregovora s Turcima da se, zbog teškog položaja, vrata na tursko tlo. Ima podataka o upadima Krmpoćana u Hreljin te sukobima s Bribircima, a i o zajedničkim podohodima sa Senjanima zbog kojih je Ivan Vlatković »kapetan Krmpoćana« 1612. osuđen na smrt. Zbog veza sa Turcima napali su 1614. Senjani, Ledeničani, Brinjani i Otočani na Krmpoćane, ali su uhvatili i odveli samo njihovu stoku. Zbog svega toga dvadesetak krmpotških obitelji stupa u vezu s Mlečanima i odlazi na njihovo zemljište na Krk i drugdje. Tako su započele seobe iz Liča prema moru, Senju, na otoke i Podgorju koje će trajati čitavo 17. stoljeće i završiti velikom seobom u Liku.

3. DRUGA SEOBA KRMPOĆANA U LIČ 1627.

Potkraj uskočkog rata i Krmpoćani su se primirili, a kako je jedan dio napustio Lič, i krajiška posada je pomogla onima koji su ostali u borbi protiv Turaka, pa su omogućene nove seobe. Tako je 1627. došla s mletačkog područja u zaleđu Zadra nova skupina Bunjevaca koja se također naselila u Liču. Iako ne postoji poseban popis tih naseljenika, može se u usporedbi s onim iz 1605. zaključiti da su tada došli: *Blaževići, Deranje, Filipovići, Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pavličevići, Peričići, Prpići, Radoševići, Starčevići, Šofati, Tomići, Tomičići, Tomljanovići i Vukelići*. Budući da su bolje zemlje držali stariji doseljenici, većina novih se morala kretati također prema moru. Tako već podatak iz 1633. potvrđuje da su se smjestili »med Senjem, Ledenicami i pri Sv. Jakovu«. Tu je postojala stara crkva sv.

Jakova po kojoj su se novi stanovnici nazivali kasnije i Jakovari. Prema starijim naseljenicima iz Liča nazvalo se od 1639. i Krmpote, prema Krmpočanima, iako su se Krmpotići naselili bliže Senju, tj. u Krivom Putu, odnosno Veljunu. Treba reći da iz Liča nisu preselili svi Krmpočani, jer kasniji popisi pokazuju da je ostalo još Butoraca, Blaževića, Jovanovića, Krpana, Prpića, Šojata, Tomljanovića i Vukelića.¹⁹

Silaskom Krmpočana na područje između Novoga i Senja izbili su novi sporovi sa senjskim građanima oko korištenja njiva i pašnjaka oko Senja i u Senjskoj planini, zatim oko međa sa Ledeničanima i sa Frankopanima, oko korištenja luke u Povilama i Toploj dragi. Tako već 1633. senjski kapetan zabranjuje »Vlahom kod sv. Jakova« ili Krmpočanima »škode praviti na zemljah Senjana i Ledeničana«. Optuženi su da svojom stokom »pasu i taru sinokoše i goru siku« i Ledeničanima »žita svojim blagom teru«.²⁰ Dvije godine kasnije izbio je spor između Ledeničana i Novljana zbog međa u kojem su svjedoci bili jedan Bunjevac Jovanović i jedan starosjedilac (Butković). Godine 1639. došlo je do sukoba sa Frankopanima oko luka koje su se nalazile ispod Ledenica i Krmpota, a za koje su se jagmili Frankopani. Ledenički zapovjednik je ovlašten da u slučaju uzimanja luka u pomoć pozove i Krmpočane. Očito je da Senjani nisu mogli sačuvati svoje zemlje izvan zidina, a Bunjevci nisu mogli prehranjivati svoju brojnu stoku, pa i 1680. izbija sudski spor kojim se nalaže krmpotskom knezu Marku Prpiću i župniku Dojmu Dujniću da zabrane »Vlahom Krmpočanom« iz sv. Jakova, Veljuna, Vrnca vrha i Drage da Senjanima čine štete. Izgleda da od toga nije bilo ništa, jer već iduće godine pišu Senjani da se od bunjevačkoga »blaga obstati nemore« i da sveudilj čine »škodou i kvar«.²¹

Da bi se ti sporovi spriječili krajiška vlast je odredila da granice prema Ledenicama idu od mora kraj Smokvice, te pored Poljica i Dubrave na Dri-nak i otud prema Dulibi na Velikoj Kapeli. Prema Senju su međe dolazile do neposredne blizine utvrda, jer su Bunjevci naselili Kozicu, Bile, Krivi Put, Mrzli Dol, Veljun i Dragu i tako gotovo okružili Senj. I unutar krmpotskog područja dolazilo je do seoba, a najveća od njih bila je kad su na nagovor Nikole Frankopana preselili iz smokvičko-klenovičkog kraja u Zagone sredinom 17. stoljeća: Deranje, Jovanovići, Peričići i Tomići. Oni su na tom području posjeli Zagonsko polje, Kal, Plužnicu, Valač i dio prema Beteru.

4. SEOBA BUNJEVACA U PODGORJE I LIKU — PRVE BUNE

Naseljavanje Podgorja južno od Senja počelo je 1645. i u njemu su sudjelovali također Bunjevci iz Pozrmanja i Bukovice kao i oni iz Krmpota. Već 1653. su neki od njih preselili na mletačko područje na otocima Rabu i Pagu, a zatim su počeli seliti tamo od Krmpočana: *Balenović* (Baleni), *Buturci*, *Krmpotići*, *Stojevići*, *Jovanovići*, *Krpani*, *Pavelići*, *Filipovići*, *Prpići*, *Tomići*, *Tomljanovići*, *Vukelići* i još neki rodovi.²² I tu su se prilično brzo množili pa im je postalo tijesno i kad je 1683. počeo rat protiv Turaka i oslobođanje Like u kojem su i sami sudjelovali, neki su se tamo zadržali ili trajno preselili. To su od Krmpočana bili: Baleni, Blaževići, Butorci, Filipovići, Krmpotići, Krpani, Miletići, Pavelići, Pećanići, Prpići, Tominčići, Stojevići, Šojati, Tomljanovići i Vukelići. Sudjelovale su i neke druge poznate obitelji Bunjevaca koje nisu išle preko Krmpota, npr. Matijevići, Radoševići,

Starčevići. Zbog toga se pojedina prezimena nalaze danas i u Liču, Krmpotama, Podgorju i u Lici, a slijed tih mjesta pokazuje i smjer njihovih seoba. Tome treba dodati da su neka od tih prezimena česta i u Ravnim kotarima pa i kod Bunjevaca oko Subotice. Prirodno je da su neki Bunjevci i starosjedioci našli službu u senjskoj posadi i tamo ostali. Tako se već 1698. spominju dva Cvitkovića, dva Balenovića, jedan Butković i jedan Tomljanović. Kad su 1700. popisane katoličke župe, moglo se ustanoviti da su Bunjevci živjeli u Krmpotama, Sv. Jurju, Jablancu, te u Brlogu, Smiljanu, Pazarišću, Lovincu, Udbini i Podlapcu te nekim manjim mjestima u njihovoj blizini.

Godine 1702. piše senjski biskup o buni Bunjevaca u Ribniku u Lici i spominje Butorce koji su tu bunu povelili, zatim Svetojurge i Jakovare koji su se u to doba također uzbunili. Uz pomoć krajiške komande i popa Marka Mesića Butorci u Lici su se uskoro primirili. I 1720. su se uzbunili Krmpočani zajedno s Brinjacima i došli naoružani pred senjske zidine da spriječe uzimanje povlastica na dobivanje i trgovinu solju kojima bi bili teško oštećeni. Iz navedenoga se vidi da su Krmpočani i Bunjevci bili vrlo značajan vojnički, politički i gospodarski činilac na ovom području potkraj 17. i u početku 18. stoljeća i da su zajedno sa Senjanima iz obrambenog položaja prema Turcima prešli pomalo u napad i počeli osvajati nekad turske i mletačke krajeve u Podgorju i Lici i naseljavati ih zajedno s vlasima pravoslavne vjere koji su zaposjeli Gomirje, Drežnicu, Gornji kraj, Plaški, Korenicu, Lapac, Gradačac i druga mjesta. Neki od pravoslavnih vlahova imaju i ista prezimena kao i Bunjevci, npr. Vukelići, Tomići, Budisalići (Budisavljevići) i drugi, a to pokazuje da je među njima već tada bilo miješanja, ženidbe pa i promjene vjere u skladu s mjesnim prilikama.

5. KRMPOČANI, LEDENIČANI I KLENOVARI KAO KRAJIŠNICI

Krmpočani su zajedno sa Senjanima kroz čitavo 17. st. ratovali protiv Turaka u sastavu Senjske kapetanije, ali nisu formalno bili u sastavu Vojne krajine. Naime, hrvatski velikaši nisu lako davali svoje zemljište, a doseljenike su nastojali pretvoriti u svoje podložnike. S druge strane nadvojvode iz Graza i kralj su nastojali da od pograničnog područja stvore poseban teritorij izuzet ispod vlasti hrvatskog bana i Sabora. Kad je 1699. konačno oslobođena Lika i drugi dijelovi Hrvatske, nastojalo je hrvatsko plemstvo da se Krajina potpuno ukine, ali austrijska uprava želi od nje načiniti svoju vojarnu i tako osigurati vojsku za svoje ratove po Evropi. U početku 18. stoljeća počinju reforme koje završavaju stvaranjem Ličke, Otočke, Ogulinske, Slunjske i drugih pukovnija.²³ U sastavu ogulinske pukovnije (regimente) nalazila se i Krmpotska satnija ili kumpanija. Od početka 18. sve do početka 19. stoljeća gotovo i nije bilo rata kojeg je vodila Austrija, a da u njemu nisu sudjelovali krajišnici, pa i ogulinska pukovnija.²⁴ Počeli su sa ratovima protiv Turaka, a u drugoj polovici 18. stoljeća bore se krajišnici protiv Francuza, Prusa i drugih neprijatelja Marije Terezije. Borili su se najprije u nasljednim ratovima, a posebno se isticali u sedmogodišnjem ratu (1756—1763). Nakon posljednjeg sukoba s Turcima potkraj vladavine Josipa II (1790/91) krajišnici su poslije francuske građanske revolucije upućeni i protiv Francuza. Borili su se protiv njih najprije u Italiji, pa zatim 1805. i 1809. u Hrvatskoj i isticali se hrabrošću. Ipak, Francuzi su pobijedili i 1809. postali gospodarima Hrvatske južno od Save. Tako su i krajišnici

u idućih pet godina postali francuskim vojnicima. Francuski general Marmont je uvidio kakvu korist može imati od graničara kao izuzetno dobrih vojnika, pa je u potpunosti zadržao dotadašnji vojnički sustav. Od ogulinske i slunjske pukovnije ustrojio je Drugu hrvatsku regimentu i budući da je graničarima dao veća prava i slobode nego austrijska komanda, mnogi su oduševljeno prihvatili novu vlast i zajedno s Francuzima ratovali po čitavoj Evropi pa čak i u Rusiji.

Nakon poraza Napoleonove vojske kod Leipziga 1813. i skorog njegovog sloma, vratila se opet stara austrijska krajiška uprava i s njom sistem stroge vojničke discipline, kažnjavanja i batinanja.²⁵ Zato su bili česti slučajevi da krajišnici bježe iz Krajine i od vojne službe. Te dezertere, kakvih je bilo mnogo i u krmpotskoj satniji hvatali su i oštro kažnjavali. Nakon tridesetak godina mira izbila je evropska revolucija 1848. u kojoj su pripadnici ogulinske pukovnije najprije ratovali u Italiji, a zatim su u jesen zajedno s Jelačićevom vojskom krenuli u Mađarsku i sudjelovali u svim bitkama protiv mađarske revolucionarne vojske. U spomenutoj Povijesti Ogulinske pukovnije iznose se podaci o hrabrosti i odvažnosti Ogulinaca ali i o velikom broju palih na bojnopolju i ranjenih koji su se osakaćeni vraćali svojim kućama. I u ratu protiv Francuza i Talijana 1859, te protiv Prusa 1866. pa konačno i prilikom okupacije Bosne i Hercegovine 1878. sudjelovali su krajišnici, a onda je 1881. krajiški teritorij sjedinjen s Hrvatskom i nestalo krvave krajiške epopeje u kojoj su naši ljudi bili topovsko meso stranih velesila i za tuđe interese.

Krmpotaska satnija je imala sjedište najprije u Krmpotama a zatim u Krivom Putu i obuhvaćala je osim ta dva mjesta i Ledenice, Klenovicu, Smokvicu, Sibinj, Mrzli Dol te Gornji kraj oko Tuževića koji je bio naseljen Srbima. Živjeli su u velikim kućnim zadrugama kojima je bio cilj da zajedničkim radom sami sebe uzdržavaju i otprilike svakog trećeg odraslog muškarca otpreme prema potrebi u vojsku. Vježbali su subotom i nedjeljom a i češće. Svi oficiri, a osobito viši bili su stranci ili domaći plemići koji su ujedno obavljali i sve civilno-sudske funkcije, naravno na njemačkom jeziku. Budući da je vojnička služba bila teška i da je tražila često »danak u krvi«, te da je komanda bila stroga i brutalna, krajišnici su se često bunili. Osim spomenute bune Bunjevaca u Ribniku, pobunili su se 1719. Brinjani, 1732. svi Ličani (vodio ih je jedan Tomljanović iz Smiljana) i 1746. nakon preuređenja Krajine pobunili su se Brinjani i još neki lički graničari, pa je ta pobuna zahvatila i Krmpoćane. Jedan onovremeni opis te bune pokazuje da su se Bunjevci i Ličani, te Hrvati i Srbi sastajali i zajednički istupali protiv mrske strane vlasti. Izvještač o tome piše: »Za vrijeme proštenja u Krmpotama sastadoše se Brinjani, Stajničani, Jezeranci i njihovi susjedi i počеше nagovarati Senjane iz grada i bliže okolice, da pristanu uz njih, što neki i učiniše.«²⁶

Iako je Austrija iz Krajine izvlačila svoje najbolje i najjeftinije vojnike, nije mnogo učinila za gospodarski, kulturni i prosvjetni napredak ovih krajeva. Uradilo se tek toliko koliko je bilo potrebno da se dobiju dobro uvježbani vojnici. Novčana ulaganja u Krajinu bila su neznatna, ali iskorištavanje krajiških šuma bilo je stalna praksa.²⁷ Isto tako je pomoć u slučaju suše, gladi i elementarnih nepogoda bila rijetka, pa imamo dosta podataka koji govore kako narod gladuje. Još 1854. piše »Gospodarski list« članak »Nevolja i bieda u Primorju hrvatskom« u kome citira izvještaj bakarskog podžupana

Lj. Károliya o siromaštvu i bijedi naroda u svetojakovskoj župi (dakle u Krmopotama). Kad je zapitao ljude što kuhaju, a oni su se stidili reći, pa »premda ga bieda koljek«, narod je ponosit i »svoje tajne nerado očituju« ... »nu kad sam provirio u lonac, vidio sam u njemu zernca smrekovine (zernca crvena, malena, nalik borovici), jer izim ove divjačine, drugoga pod milim bogom nema ništa«. Isto tako ljudi uz more »drope vinske kad izprešaju« te ih »osuše, samelju i za muku (tj. brašno) rabe«.²⁸

6. LEDENICE I LEDENIČANI

Iako je o Ledenicama bilo riječi u prethodnim odlomcima, ovdje ćemo na temelju rada S. Pavičića²⁹ kao i onoga o čemu smo pisali ranije u ovom Zborniku³⁰ dati kratak pregled prošlosti toga naselja i utvrde.

Pavičić pretpostavlja da se današnji naziv mjesta izvodi od Ledenice, a to znači od ledina, ravnina, livada. To potvrđuje i oblik tla u ledeničkom polju, a zapisano je u razvodu, tj. utvrđivanju međa između Ledeničana i Novljana, koji je obavljen 1309. godine.³¹ U drugoj ispravi 1445. spominje se opet oblik Ledenica i tek 1453. dolazi današnji naziv Ledenice. Kasnije se naziv Ledenica upotrebljava sve više u množini — Ledenice.

Rekli smo da su Ledenice od starina bile jedna od starih vinodolskih župa i da su od 12. stoljeća bile u vlasti obitelji Frankopana. Tako je ostalo sve do turskih provala, a onda je izumiranjem Frankopana taj kraj došao u ruke vladara, pa zatim Vojne krajine. Nešto zemlje imala je tu i senjska općina, a neko vrijeme potpadale su Ledenice pod senjsku kapetaniju. Zajedno sa senjskom i ledenička utvrda je imala ulogu posljednje obrane Hrvatskog primorja od turskih provala.

Na uzvisini iznad Ledenica podignut je srednjovjekovni kaštel koji se često spominje u ispravama. Godine 1359. zapisan je kao ledenički podžupan neki Frižon koji upravlja gradom u ime senjske općine. U 16. st. u ledeničkoj tvrđavi je stalno boravilo deset, a zatim i do 20 vojnika. Povremeno je obavljana samo straža i povučena posada jer je grad bilo vrlo lako braniti zbog izuzetnog položaja i teškog pristupa. Martolozi u turskoj službi su 1577. napali Ledenice, opkolili utvrdu i odveli 20-ak ljudi u ropstvo, a spominjali smo da je 1596. i ledenička posada sudjelovala u borbama oko Klisa u Dalmaciji i da je jedan dio poginuo.³²

S obzirom na važan položaj, u Ledenicama je u 17. st. stalna posada jer utvrda brani Vinodol i zaleđe od turskih upada preko Kapele i mletačkih od mora. Godine 1600. u gradu je kao porkulab Martin Posedarski i vojvoda Marko Margetić, obojica su prije toga bili u mletačkoj službi. I baš zbog toga napali su Ledenice Arbanasi u mletačkoj službi i opljačkali grad dok su se vojnici nalazili u planini da dovezu drva.

Ledeničani su imali na moru dvije lučice i to Povile i Malu dragu. Njima su pripadale Klenovica s lukom i Žrnovnica s mlinom na ponornici koja tu utječe u more. Spominje se da je senjski kapetan — vojvoda Đuro Daničić dobio 1583. taj mlin za velike vojničke zasluge.³³ Preko ovih luka se uvozilo i izvozilo iz Ledenica i okolice, a osim toga stanovništvo se bavilo ribarstvom uz more, poljoprivredom u ledeničkom polju i pojedinim visoravnima, te stočarstvom u planini ponad Ledenica.

U jednom razgraničenju između Novljana i Ledeničana 1635. godine spominju se ondašnje ledeničke obitelji, možda i kućne zadruge, pa bi to bile

najstarija ledenička prezimena. To su: Špilešići, Ivići, Hrhari, Butkovići, Čulinovići, Vukanovići, Smolčići, Draginići i Jelačići.³⁴ Potkraj 17. st. popisani su tu i: Bani, Bubaši, Bunete, Busije, Dešići, Frkovići, Glavičići (vjerojatno doseljenici iz Bribira i Grižana gdje su zapisani u 16. st.), zatim Kalanji, Komadine, Kosovići, Mataije, Matijeвиći, Pađeni, Pomperi, Stilinovići, Svetići, Umiljenovići, Uremovići i Zdunići. Otuda su Ledeničani selili u Novi i u Liku gdje se i danas nalaze neka od tih prezimena kojih više nema u starom zavičaju. Npr. u Lici su najbrojniji Smolčići, Svetići, a Jelačići su u Liku preselili kao Jelače.

U Klenovici su najbrojniji Cvitkovići, vjerojatno doseljenici iz Senja, zatim starosjedioci Kalanji i Komadine, te Frkovići i Ježići (u Žrnovnici) i Miletići, odnosno Tomljanovići koji su se nalazili u početku 17. st. u Liču.

7. KRMPOČANI, LEDENIČANI I KLENOVARI U BANSKOJ HRVATSKOJ (1881—1918)

Rekli smo da je 1881. carskim ukazom Vojna krajina napokon sjedinjena s banskom Hrvatskom, a to znači da je prestala postojati ogulinska pukovnija a s njom i krmpotska satnija. Ukinuta je već prije vojnička služba, a pomalo su se mijenjali krajiški zakoni, uredbe i običaji.³⁵ Nestalo je ujedno i dotadašnje granice između bivše Vojne krajine i civilne Hrvatske koja je išla između Povila i Novog Vinodolskog, pa je općina Krmpote ušla u sastav novljanskog kotara. Iako je službeno Krajina sjedinjena s Hrvatskom 1881. do stvarnog ujedinjenja je došlo tek 1883. i to nakon prvih izbora u Krajini koji su održani u travnju 1883. godine. U tim izborima bilo je i na ovom području žestokih političkih borbi između pravaške, narodnjačke i srpske stranke. Tako su npr. izbornici iz Krmpota, Krivog Puta, Brloga, Dabra i Škara birali narodnog zastupnika u Brlogu. Zanimljivo je da su u tom izbornom kotaru, u kojem je srpsko stanovništvo bilo u većini, izabrali pravaša Ladislava Krajača iz Senja, a ne Vasu Paukovića kandidata Srpske liberalne stranke i Konstantina Rukavinu predstavnika vladajuće Narodne stranke. I tom prilikom je došla do izražaja opozicijska suradnja srpskog i hrvatskog pučanstva, a protiv mađarona i Mađara.

Potkraj ljeta i u jesen iste 1883. godine zahvatio je i ove krajeve jak protumađarski pokret koji se naročito širio iz Senja kao jakog pravaškog središta. Tada su u Senju bili zbačeni dvojezični grbovi na kojima je bio protuzakonič mađarski natpis i uz svečanost i pjevanje nacionalnih pjesama bio je bačen u more.³⁶ Istodobno su se pobunili bivši krajišnici u okolici Gomirja, na Baniji, te bivši kmetovi diljem Hrvatskog zagorja. Taj pokret je imao odraza i po čitavoj bivšoj Krajini, pa i u krmpotsko-krivoputskom kraju. I tu su pojedinci bili kažnjavani zbog pjevanja protumađarske borbeno pjesmice s kojom su u Zagrebu, Karlovcu, Senju i drugim gradovima nastupali demonstranti:

»Udri, udri in der Stadt,
Svim mađaronom štrik za vrat!«³⁷

Nakon ukidanja Vojne krajine i službeno je 1886. rasformiran kotar Brinje pod koji su dotada spadale Krmpote i od tada do 1896. pripadaju novljanskom, a otada crikveničkom kotaru, odnosno županiji modruško-riječkoj. Općinski ured je bio u Ledenicama iako se općina zvala Krmpote.

Osnivanjem crikveničkog i senjskog kotara razdvojeni su dotada jedinstveni Bunjevci iz Krmpota i Krivog Puta u dva kotara pa i dvije županije i iz tih središta primali različite političke i kulturne utjecaje. Dok je npr. pravaški Senj djelovao na svoje zaleđe s izrazitijim narodnim, hrvatskim programom, narodnjački Novi i Crikvenica su isticali jedan nacionalno umjerenji politički koncept u skladu s Strossmayer-Račkijevim idejama jugoslavenske uzajamnosti. Ta dva programa pa i izvjesna netrpeljivost osjećat će se u ovim područjima sve do najnovijeg vremena, a osobito će doći do izražaja u doba izbora, u razvoju radničkog i socijalističkog pokreta i slično.

Kao bivši stočari Bunjevci su oduvijek bili lako pokretan živalj. Već u 18. stoljeću nakon seobe u Liku počelo je seljenje u Slavoniju i druge krajeve banske Hrvatske. U drugoj polovici 19. stoljeća počinju sve češće odlasci na sezonske radove u sjeverne, plodnije krajeve, te u Mađarsku, Austriju, Njemačku. Potkraj 19. i u početku 20. stoljeća počela je sve masovnija seoba i izvan Evrope. Tako je npr. vrhunac iseljavanja bio uoči prvoga svjetskog rata kada je iselilo 12 Butoraca, 5 Pavelića, 3 Blaževića, 3 Krpana, 2 Filipovića, 2 Pavličevića, 1 Pećanić, 1 Tomićić itd. (podaci za 1912. i 1914. godinu). Većina je odselila u SAD, zatim u Južnu Ameriku, ali i u druge zemlje, u SSSR, i malo se tko vratio natrag.³⁸ Neki su se vratili samo po obitelji i trajno se izgubili u svijetu. Pojedinci su uspjeli steći imetak, pa su trajno pomagali rodbinu u starom kraju, a neki su poput Tome Butorca u SAD imali zapaženiju ulogu u radničkom pokretu te zemlje.

I prvi svjetski rat (1914—1918) odnio je brojne žrtve, najprije na Drini u ratu protiv Srbije, u Galiciji protiv Rusije, zatim od 1916—1918. na Soči protiv Italije, a bilo je Krmpočana na solunskoj fronti te u oktobarskoj revoluciji u Rusiji. Iz tih ratnih stradanja vratilo se i dosta ranjenika i invalida, a za čitavo vrijeme rata narod je u ovom kraju gladovao. U jesen 1918. zaprijetila je i talijanska opasnost iz Rijeke, ali su se uskoro počeli naoružavati i odredi Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba i stigla vojska Kraljevine Srbije. Od 1. prosinca 1918. proglašeno je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca i zauvijek nestalo austro-mađarske vlasti, pa i ostataka teške i krvave krajiške prošlosti.

8. NASELJA I STANOVNIŠTVO

Na području Krmpota, Ledenice i Klenovice nalazi se 18 katastarskih općina. To su: Bater, Bile, Breze, Donji Zagoni, Drinak, Gornji Zagoni, Jakov-polje, Javorje, Klenovica-Žrnovnica, Krmpote-Vodice, Ledenice, Luka Krmpotska, Podmelnik, Povile, Ruševo Krmpotsko, Sibirj Krmpotski, Smokvica Krmpotska i Zabukovac. Osim navedenih zapisana su još neka naselja, zapravo zaseoci koji pripadaju većim selima.³⁹ Tako se npr. uz Bater povremeno javljaju i: Jurčići Ledenički, Krmpotići, Podlipnik, Smolčići Ledenički i Stilini. Uz Breze idu zaseoci: Bulići Ledenički, Lovasi, Mataija, Mataija Draga, Mošune, Pemperi, Pleteno i Stalak. Uz Drinak su i Poljice Krmpotske, a uz Jakov-polje i Dubrava Krmpotska, Staro Selo i Vupelić-polje. U Klenovicu-Žrnovnicu se ponekad spominju i zaseoci koji su ujedno i obiteljska prezimena: Cvitkovići, Kalanji, Miletići te Portoteplo. U nekim popisima su uz Ledenice naznačeni i: Crvanac, Drsnik i Vinište.

Uz Podmelnik se nalazi i Zadrinak, uz Ruševo Krmpotsko Obor i Podomar, a uz Smokvicu Krmpotsku imamo i Gornju Smokvicu (Pećaniće).

Mijenjali su se nazivi i naselja koja su imala karakter katastarskih općina kao npr. Bater se od 1880. do 1948. iskazuje kao dio Ledenica. To se događalo i sa ostalim zaseocima oko Ledenica, pa zato imamo različite podatke o broju stanovnika prema pojedinim popisima. Isto tako je Jakov-polje od 1857. do 1900. upisivano kao Krmpote (Sv. Jakov), Krmpote 1913. i 1931, Krmpote — Sv. Jakov 1948, Sv. Jakov — Polje 1953. i Jakov-Polje 1971. godine. Slično se događalo i sa Klenovicom-Žrnovnicom koja se tako piše od 1953, a od 1857. do 1948. se pisalo samo Klenovica. U popisu stanovništva je 1869. bila Klenovica uključena u Ledenice, a pisala se i Žrnovnica Ledenička, Zabukovac se do 1900. zvao Bukovac i u njega su povremeno upisivani podaci za nestala naselja Šator i Vodica. Isto tako se nestala naselja Proseni Dolac, Miletić-Selo, Lazići, Prhatići, Kozica, Mala Gora Ledenička, Bukova i Kopovine.

Za razdoblje koje obrađujemo zanimljivi su popisi pučanstva od prvoga 1857. do onoga 1921. Poslije toga je bilo još 6 popisa, ali njih ovdje nećemo navoditi. Nećemo uzeti u obzir ni Krmpote-Vodice gdje su prvi stanovnici zabilježeni tek 1953. godine.

Ime naselja	Godina popisa						
	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1927.
1. Bater	452	—	515	418	456	487	500
2. Bile	212	—	—	184	168	199	196
3. Breze	—	—	6	228	272	288	306
4. Crno (i Omar)	362	—	431	380	344	345	287
5. Donji Zagon	237	270	257	266	290	278	280
6. Drinak	138	—	156	142	126	142	173
7. Gornji Zagon	384	467	397	426	431	402	411
8. Jakov — Polje	387	1922	402	248	238	255	225
9. Javorje	81	—	88	100	95	112	73
10. Klenovica - Žrnovnica	173	—	180	197	222	219	208
11. Ledenice	537	1474	605	658	723	695	631
12. Luka Krmpotska	—	—	138	160	139	161	127
13. Podmelnik	52	—	58	80	95	80	82
14. Povile	243	482	213	194	232	223	223
15. Ruševo Krmpotsko	180	—	203	202	155	220	206
16. Sibirj Krmpotski	57	—	118	121	104	112	83
17. Smokvica Krmpotska	38	—	46	52	61	56	59
18. Zabukovac	57	—	104	136	116	116	107

Ako uzmemo u obzir samo popis iz 1869. koji je bio prvi sveobuhvatniji popis stanovništva i stoke u nas, onda možemo zaključiti da je na području tadašnjih općina Krmpote, Ledenice i Krivi Put bilo ljudi i stoke:

Općina	Kuća (zadruga)	Stanovnika	Konja	Stoke	Ovaca
1. Krmpote	489	3.257	192	737	3.038
2. Krivi Put	430	2.901	226	715	1.449
3. Ledenice	299	1.944	—	403	1.818

Iz ovih podataka se vidi da se narod bavio poglavito stočarstvom jer je na svakog stanovnika došla po jedna ovca, na svaku kuću približno 2 krave ili vola, te otprilike na svaku drugu kuću po jedan konj. Koze nisu upisane, a isto tako ni magarci, a u sve tri općine ubilježnee su samo tri svinje. Naveli smo broj stanovnika prije početka masovnijih seoba pod pretpostavkom da je tada bilo najviše stanovništva.

Drugi i treći izvor zarade, odnosno sredstava za život bila je poljoprivreda i iskorištavanje šuma. Najvažniji proizvodi bili su: kupus, krumpir, ječam te sijeno s kojim su prehranjivali brojnu stoku. Oštra gorska klima nije dopuštala sadnju drugih kultura, te raznih vrsta voća i povrća. Iz šume su dobivali ne samo ogrjev i građu za kuće nego su sjekli, gonili i prodavali ogrjevno drvo Primorcima (u Senju i Novom), a isto tako su prodavali drvo za šindru (šimlu), gradnju čamaca, tesali duga bukova vesla i jarbole za ribare u Klenovici i drugim mjestima uz obalu. Postojala je i stalna zamjena proizvoda, npr. za kupus, krumpir ili drvo dobivali su od Primoraca i Kiraca (tj. stanovnika Vinodola koji su se bavili kirijom ili prevozom robe od mora u unutrašnjost) smokve, vino, ulje ili ribu, svježu i sušenu. U vezi s iskorištavanjem šuma bilo je poteškoća jer su bivši krajišnici smatrali šumu svojim vjekovnim vlasništvom, a onda je došlo do segregacije (odjelbe) šuma na one koje su pripadale stanovništvu i krajiškim imovnim općinama, npr. imovnoj općini u Ogulinu, koja je dobila bolju šumu i bliže selima i komunikacijama. Zbog toga su seljaci morali upadati u šume kojima su se stoljećima služili i tako postajali drvokradice. Broj šumskih šteta je stalno rastao, a zajedno s tim i razne kazne i globe koje su se morale plaćati.

Budući da su Krmpočani za razliku od Smokvičana i Klenovara išli sve više u šumu i živjeli od šume, oni su umjesto zarade od pomorstva ili ribarstva, kretali sve češće u sezone radove i počeli se baviti zidarstvom, kamenarstvom, minerstvom, sječom šume, gradnjom pruga i cesta, a nisu bježali ni od dopuštene ili nedopuštene trgovine, npr. solju koju su kao krajišnici i nakon ukidanja Krajine dobivali od države. Ljeti se zarađivalo za duge i sniježne zime obično na gradnji cesta, pruga, zatim u sječi šuma i poljoprivrednim radovima u plodnijim krajevima Hrvatske. Tako je npr. poznata jozefinska cesta potkraj 18. stoljeća, zatim lujzinska cesta u početku 19. stoljeća i konačno Rudolfova cesta koju je ban Mažuranić dao sedamdesetih godina graditi da bi svoj rodni Novi spojio sa zaleđem preko Kapele do Ogulina. Tako je i Filip Vukasović, poznati graditelj ceste od Novoga do Jurjeva i lujzinske ceste od Karlovca prema Rijeci slikovito rekao da ju je sagradio »s novci i Primorci«. Na području Krmpota nije se moglo ništa zaraditi osim manjih radova na sadnji i sječi šuma, te podizanju poneke cisterne i suhozidine. Jedini takav veći zid podignut je 1886. na branjevini Šator — Veliki vrh.

Da bi došao do koje njivice, narod je sve više krčio šume i od tih krčevina pravio sjenokoše, pašnjake ili njive, ali su se one obrađivale uglavnom motikom. U predjelima bliže moru vodio je čovjek stalnu borbu s kamenom i neumornim radom stvarao ograđene njivice. Od izvađenog kamena zidao je suhozidne ograde da dragocjenu zemlju ne odnesu bure i bujice. Stariji ljudi se sjećaju da su u potrazi za njivicama i vrtlicima često nosili ili gonili zemlju iz dolaca i vododerina i tako umjetnim putem stvarali površine na kojima se mogao dobiti stručak luka, koja glavica kupusa ili merlina (mrkve). U prehrani su došli dobro i darovi prirode i šumski plodovi:

maline, kupine, šipak, borovnice, lješnjak, drenjule, divljač, krzna, med šumskih pčela i drugo. Mnoge od tih proizvoda skupljali su i Krmpočani, ali su ih rijetko i pojeli. Nosili su ih obično na prodaju u Senj ili Novi. Osim toga prodavali su često i mljekarske proizvode, npr. sir »škripavac« izrađen od ovčijeg mlijeka, te sušen na buri i dimljen, zatim maslo, kiselinu i rjeđe mlijeko. Dolazili su u obzir i razni vuneni proizvodi kao npr. čarape, maje, biljci (pokrivači od pletene i valjane vune u boji), a u starije vrijeme žene su prele, plele i tkale domaće sukno koje se kao i biljci nosilo na valjanje i preradu čak u Brlog ili u Švicu. U ta mjesta kao i u Žrnovnicu išlo se »u mlinicu« i na konjima ili na leđima nosilo ono malo ljetine, obično ječma koji je dala škrtu zemlja krmpotskih dolčica i njivica.⁴⁰

9. GOVOR

Govor Bunjevaca Krmpočana je, kako kaže spomenuti S. Pavičić »ikavska štokavština s novom akcentuacijom kako su je govorili i naseljenici od 1605. Na tlu bliže moru (Ledenice, Povile, Klenovica) govor je bio čakavski i stare akcentuacije. Zatim kaže: »Bunjevačko ime bilo je vezano samo na stanovništvo štokavskoga ikavskog govora i nove akcentuacije u Bukovici i Kotarima, iako je ta sviet i istoga podrijetla i istoga govora s onim od Knina do Sinja i od Skradina do Šibenika, izuzevši dakako Srbe koji su jekavci.« D. Krmpotić, koji je i sam bio Bunjevac iz Krivoga Puta, píše potkraj 19. stoljeća da su Bunjevci »štokavski ikavci« i navodi dva primjera njihova govora. Za ikavštinu:

»Lipo dite još lipša kolivka
Nije čudo lipota mu majka«.

Za uporabu perfekta navodi također karakterističan primjer:

»Dragi brate Jandrija,
Sve si vino popija.«

Naime, Krmpočanin neće upotrebiti glagolski pridjev radni npr. bio, vidio, kupio, nego bija, vidija, kupija. U tom jeziku nije bilo turcizama, tek pokoji talijanizam, (kapula, poneštra, kantriga, padela) vrlo malo jekavizama. Uopće, jezik, makar onaj s kraja 19. i početka 20. stoljeća bio je sličan jeziku Kačićeve »Pismarice« i zato je ona u to vrijeme bila najčitanija knjiga u tom kraju.⁴¹

J. Erdeljanović je 1930. netočno napisao »da se u svim istoriskim izvorima i kod svih pisaca iz prošlih vekova Bunjevci smatraju i nazivaju Srbima«.⁴² Međutim, već nakon doseljenja oni se nazivaju Hrvatima, pa ih zovu i katoličkim vlasima, Bunjevcima (prvi put 1622), Krmpočanima i slično. I u 19. stoljeću nazivaju se Hrvatima. To potvrđuje i dopis J o z e B u n j e v c a listu »Slobodi« 1879. gdje kaže: »Moji stari... pobjegoše pred navalom turskom iz Hercegovine od Bune vode, nedaleko Mostara; isti zadržase nošnju hercegovačku do danas, običaje svoje i jezik ikavski, al' mi se nezovemo inače nego Hrvati.«⁴³ Isto to što je napisao Bunjevac prije više od stotinu godina smatraju i danas svi obrazovaniji Krmpočani i nije točna tvrdnja S. Pavičića kako u narodu gotovo više i ne postoji tradicija doseljenja iz Hercegovine i od rijeke Bune. Naprotiv, malo je Bunjevaca koji prihvaćaju da je njihov naziv postao od bunje, tj. suhozidne stočarske nastambe, a još manje onih

koji misle da je to ime nastalo kao pogrdni naziv poput Šokaca ili Rkaća. Bunjevačko ime je nešto slabije poznato u Lici gdje ga je potisnulo ličko regijsko opredjeljene. To se djelimice odnosi i na Bunjevce u Podgorju. Ta ista tradicija živi i kod Bunjevaca u Bačkoj koji su na javnom mjestu u Subotici napisali:

»Didovi nam izdaleka
Ondud, gdi je Buna rika.«

10. NOŠNJA

Nošnja starih Krmpočana imala je sve značajke stočarskih odjeća naših dinarskih predjela. Bila je uglavnom od vune, manje od lana i konoplje. Prevladavala je uglavnom bijelo-crna i djelimice crvena boja sukna i platna. Budući da se danas teško može raspravljati o nošnji, poslužit ćemo se svjedočanstvom D. Krmpotića koji potkraj 19. stoljeća o nošnji piše: »Nošnja je njihova bila većinom iz domaćih tvorina, koju su im pripravljale njihove vjerne supruge. Sastojala se iz opanaka sa našaranimi natikači od vune, svitice, prsluka i čurka sa okruglim šesirićem u ljeti, a u zimi čubara na glavi, a mjesto svitice brvenke.« Za žensku nošnju piše: »Odjeća djevojaka jest trud njihov, izuzam crvene kapice i opanaka, koje su im morali roditelji kupiti. Kiklja je od bijela platna sa više nabora, sašita skupa s oplećkom, koji je pristajao na donji dio tiela. Crvena okrugla dalmatinska kapica sa bielom povezačom na glavi... Na nogama vezani niski natikači sa visokim bečvama (čarapama). Stasite i vitke poput jele, opasane sa crvenom i plavom išaranom tkanicom po bijeloj odobri, kojoj je pristajala. Izgledale su u bjelini kao gorske vile.« Tada se odjeća udanih žena razlikovala od djevojačke jer je bila tamnija i manje izrazita, vunena a ne platnena. Na glavi nisu imale kapicu nego povezanu maramu, a kosa im je bila spletena u dvije pletenice i spuštena niz leđa.

Isti autor je opisao kako su Bunjevci izgledali i koje su bile njihove ljudske značajke. Tako npr. piše: »Muškarci su većinom crnomanjasti, bistra pogleda, visoka čela, na kome se čita otvorenost i odvažnost, a smeđih vlasii. Bunjevci su bistroumni, razboriti, postojani, gostoljubivi, odvažni, vredni gospodari, dobri težaci... Tvrdi su kao kamen, a osobito pako gdje osvjedočenje imaju. Daroviti narod sa svojim naravskim talentom, da se čovjek čuditi mora... Osvetljivi su i dosta ratoborni.«⁴⁴

11. DRUŠTVENI ŽIVOT, OBIČAJI, PJESME

Društveni život i običaji su danas gotovo izumrli, ali sve do sredine našeg stoljeća narod ovoga kraja je bio čvrsto povezan zajedničkim radom i životom, običajima, veselicama, narodnim skupovima i proslavama, pavenkama i svadbama,⁴⁵ pjesmama, kolom i dr. Svake nedjelje sastajali su se Jakovari oko crkve u Krmpotama, a Krivopučani kraj crkve u Krivom Putu. Tu se pripovijedalo, pjevalo, plesalo i igralo kolo i ujedno ugovarali poslovi, sklapala poznanstva, predavale poruke i širile vijesti. Osim toga sastajali su se ljudi iz tih sela jednom godišnje na Jakovljevo i Gospojinu i međusobno gostili i upoznavali. Na Ivanje su se u svim selima palili ivanjski krijesovi s osobitom pažnjom i posebnim obredom. Ta tradicija potječe iz davnine i povezana je s pričom o doseljenju Bunjevaca Krmpočana uz po-

moć toga sveca, koji, je, uostalom, ucrtan i u grb Krmpota. Zimi su nekoliko dana trajale mesopustne svečanosti koje su, vjerojatno, primljene od susjednih Klenovara, Novljana i Senjana gde se slave osobito bučno i veselo.

Osim kola postoje i posebne narodne igre (baćanje kamena, skokovi itd.). Kolo je pjevano poput slavonskog bećarca i riječima sličnim hercegovačkoj gangi. Od instrumenata se upotrebljavala samo usna harmonika (cintare), mala tambura i ponegdje harmonika. Među pjesmama su bile česte rugalice, poskočice, naricaljke, a u kolu se čulo »pivanje i pripivavanje« ili cegalice koje su obično pjevali mladići i djevojke iz dva različita sela, npr. Jakovari i Krivopučani, Jakovari i Klenovari ili Alanari. Iz tih pjesama izbija narodni život: tuga i radost, ljubav i patnja, pečalba i iseljavanje, poruga i pouka itd. Uzet ćemo samo nekoliko primjera iz spomenute knjige R. Pavelića, rođenog Zabukovčanina.

Na tešku vojničku prošlost Bunjevaca podsjeća pjesma:

»Ratuj care ako ćeš do vika,
Kad se moja povratila dika.«

O pogibiji brojnih Bunjevaca na Drini 1914. govori stih:

»Tri put mi se Drina voda klela,
Da je moga dragana odnela.«

I problem iseljavanja našao je svoj odjek:

»Dva vapura plove priko mora,
Treća barka, vozi moga Marka.«

i:

»Proklet bija parobrod 'Topola'
Što odveze mojega sokola.«

O teškom životu Bunjevaca koji su često uz ceste danima tucali kamen za nasipanje, a njihove žene se verale po kamenjaru i šumama da nakupe malo zelenila i lišća (gulježa) da prehrane brojnu stoku:

»Stari Ive šoder tuče,
Stara Marta guljež vuče,
Stari Ive blago cuzlja,
Stara Marta kravu muzlja.«

Bijeda i siromaštvo su također prisutni:

»Moju dotu (miraz) neće vozit kola,
Svezat ću je u dva tavijola (ubrusa).«

Ili:

»U kolu sam obula opanke,
Kada nemam ni oca ni majke.«

Glad i neimaština nosili su sušicu:

»Crljenilo gubi moje lice,
I dobija tragove sušice.«

U pripivavanju ima uvijek humora, žaoke i rugalice:

»Alanari ko gnjili krumpiri,
Jakovari, mladi oficiri.«

Ili:

»Sad su momci na šporetu lonci,
Ni pivaju ni kola igraju.«

Da su se Krmpoćanke udavale za Smokvićane, Klenovare, Novljane i Krivopućane govore pjesme:

»Ne bi svoje odrezala kose,
Da me čet'ri Klenovara prose.«
»Ja iz Luke, moj dragi od mora,
Mili bože, lipa razgovora.«
»Lolo moja iz Krivoga Puta,
zanila me tvoja kosa žuta.«

I oskudna prehrana našla je mjesto u pjesmi:

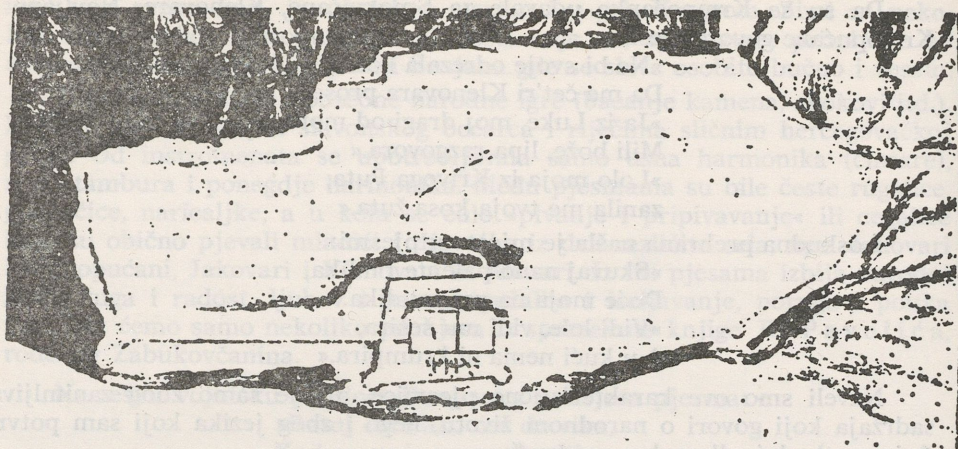
»Skuvaj nano palente i mlika,
Doće moja na večeru dika.«
»Vidi lole, vidi mu šešira,
A u kući nema ni krumpira.«

Naveli smo ove karakteristične pjesmice, ali ne samo zbog zanimljiva sadržaja koji govori o narodnom životu, nego i zbog jezika koji sam potvrđuje prethodni odlomak o govoru.⁴⁶

12. ŠKOLSTVO

Školstvo u ovom kraju nije duga vijeka. Austrijskom dvoru trebali su prije svega dobri vojnici, oficiri i činovnici. Upravno-komandni kadar doveli su sa strane pa je zbog toga prošlo dva i pol stoljeća od doseljavanja do otvaranja prvih dviju škola. Otvorene su tek 1872. u Krmpotama i Krivom Putu.⁴⁷ Bilo je to, dakle, godinu dana nakon razvojačenja i deset godina prije trajnog ukidanja Krajine. Za otvaranje krmpotske škole zaslužan je Smokvićanin Filip Blažević, prvi načelnik krmpotske općine, a prvi učitelj bio je Andrija Petranović. Istodobno je sagrađena i školska zgrada u kojoj je danas muzej Krmpota i Klenovice. U tu školu su išla djeca iz Klenovice, Smokvice, te svih donjo i gornjokrmpotskih zaselaka. Tako je bilo sve do 1929. kad je otvorena škola u Luci u koju su išli učenici od Omara do Bukovca te iz Podmelnika, Ruševa, Podomara i dr. Škola u Klenovici počela je s radom 1928. i u nju su polazili učenici iz zaselaka: Žrnovnice, Kalanja, Miletića, Cvitkovića i Donje Smokvice. Škola u Alanu radila je od 1900. a u Vrataruši od 1936. godine.

Otvaranje spomenutih škola odrazilo se na pismenost i opće kulturno stanje naroda, ali treba istaknuti da je samo 10 do 20 % sposobne muške djece pohađalo školu, a broj djevojčica bio je samo simboličan. Takvo stanje zadržalo se sve do 1918. i nešto se poboljšalo tek nakon toga kad su otvorene nove škole koje su djeci bile bliže. Naime, zbog bure, zime, bespuća, a i nemara roditelja škole su bile često poluprazne. Neki su pojedinci pokušali podmititi učitelje da ispišu dijete iz škole i ne podnesu prijavu općini za nepohađanje. Velik broj ljudi naučio je pisati u tuđini gdje su radili kao zidari, poduzetnici, šumski radnici i tzv. škrivani. Vrlo mali broj djece nastavljao bi školovanje stanujući kod rodbine u Novom, Senju ili drugim mjestima. Isto tako su Krmpoćani bili samouci u obrtima koji su prerađivali kamen i drvo ili pak u građevinarstvu. Prirodno obdareni i snalažljivi, usvajali su mnoga znanja i postajali majstori svoga zanata. U svoju sredinu prenosili su mnogo toga što su u svijetu vidjeli kao krajišnici, vojnici ili pečalbari, pa je zbog toga prosječan Krmpoćanin bio dobro obaviješten o zbivanjima u svojoj blizini i daljoj okolici.

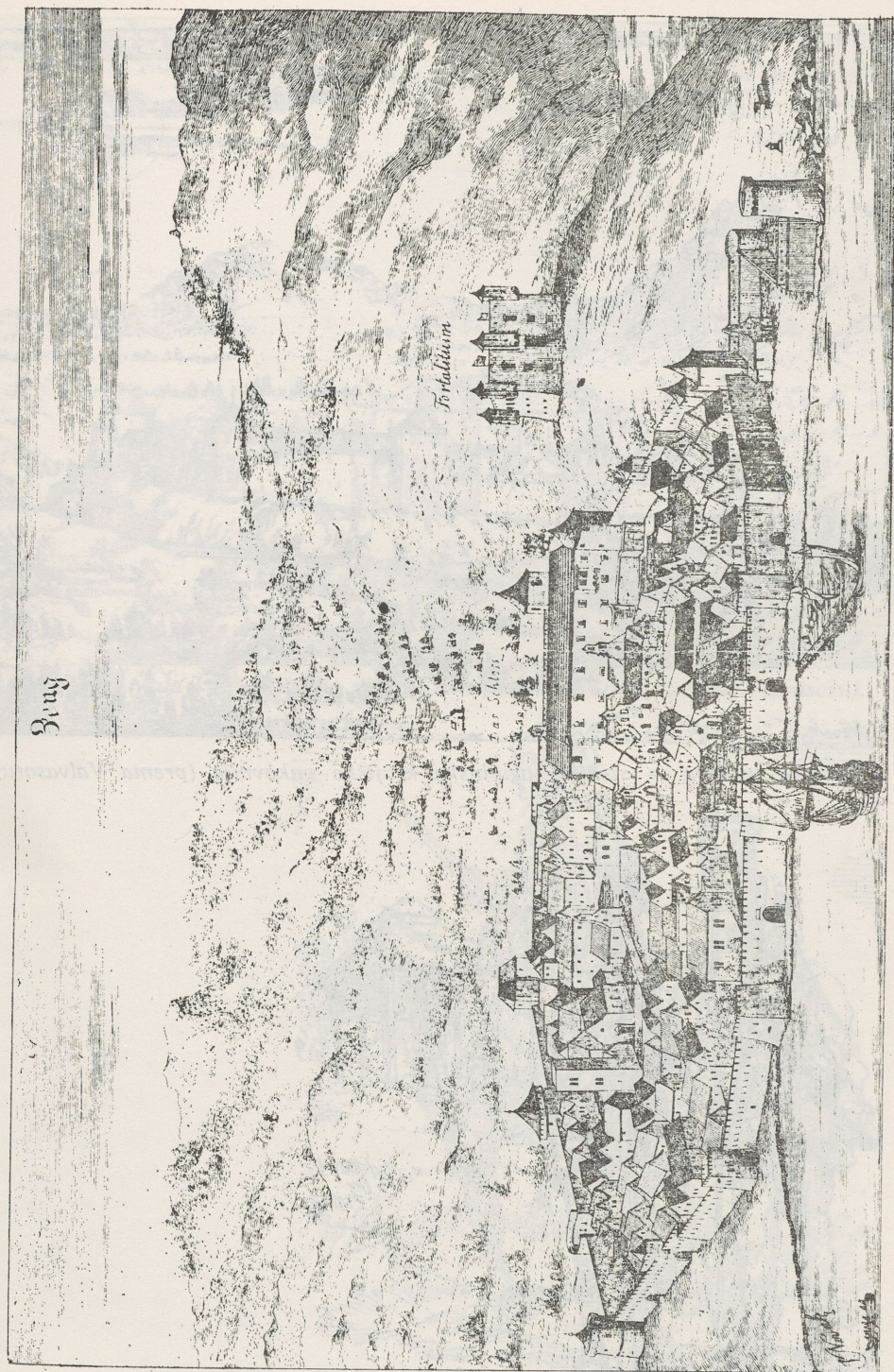

Prvi tlocrt ledeničke utvrde što ga je 1660. izradio M. Stier.

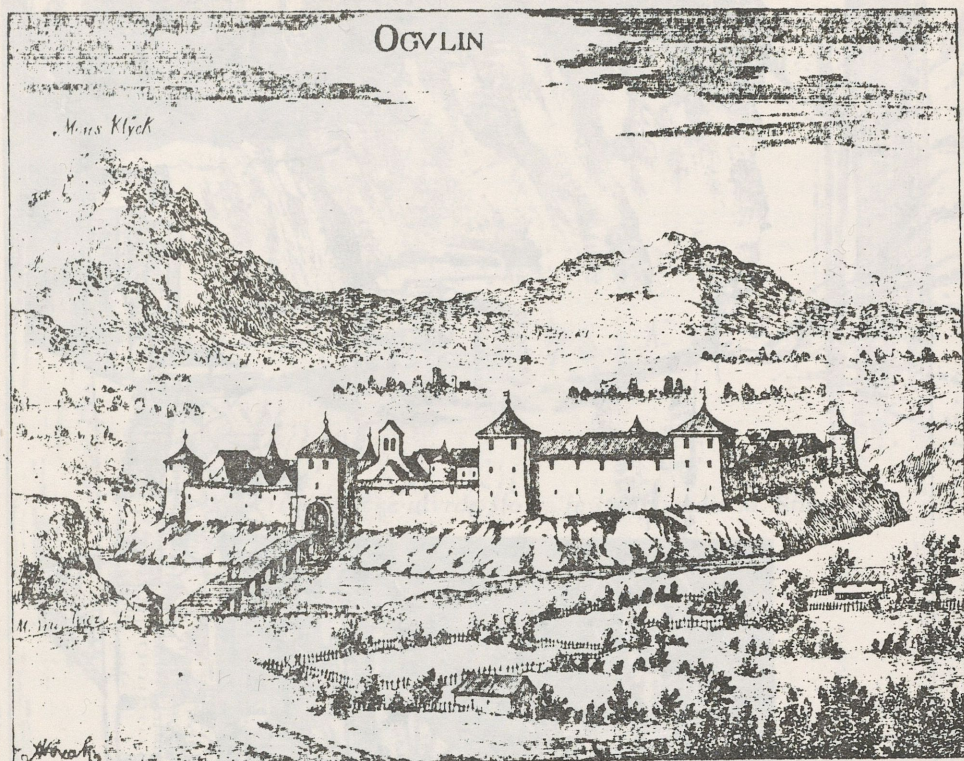

Grb Krmpota iz knjiga E. Laszowskog, *Grbovi Jugoslavije*, str. 38/39. Uz grb autor je dao i obrazloženje: nekoć općina bosanskih Uskoka iznad Senja, u Savskoj banovini, naseljena oko 1600. — Dobi povlasti od Zrnskih. Poslije krajiško mjesto.

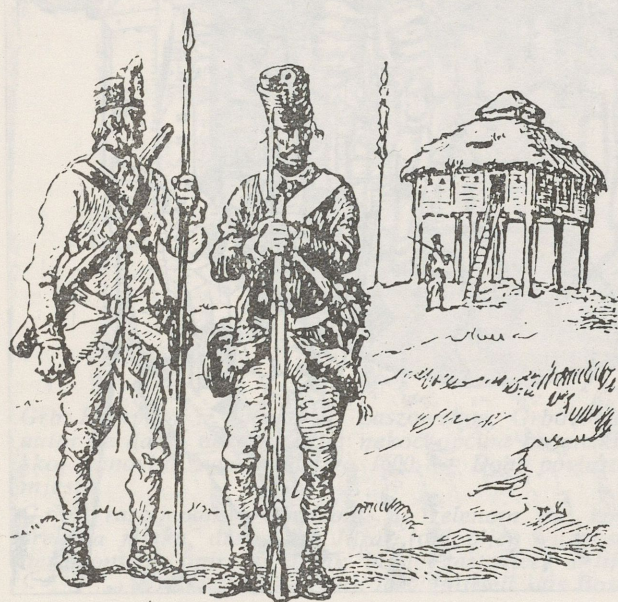
Grb: rascijepan, u modrom, na zelenom tlu, koje od šume u pozadini dijeli srebrna rijeka, desno sv. Juraj (oklopljen vitez sa tri nojeva pera na kacigi), desnicom se opire o držak bijele zastavice, a lijevom o bok; lijevo sv. Ivan Krstitelj. — Podj. 1600. (Mitteil. aus Bosn. u. Herz. II. 267).

Senj u 17. stoljeću (prema Lalvasoru).

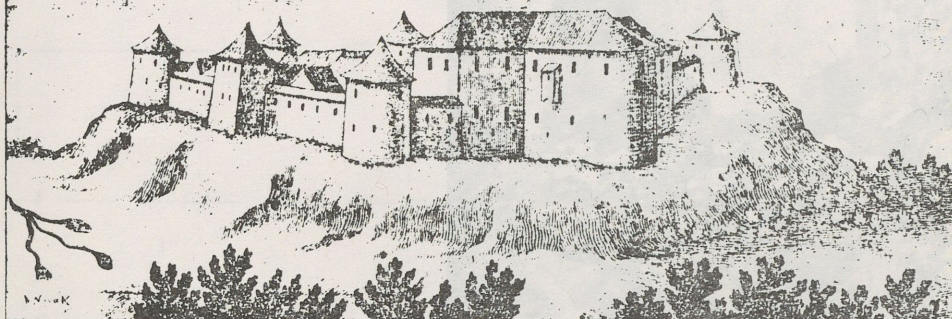
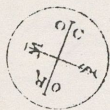

Ogulinska tvrđava — sjedište ogulinske krajiške pukovnije (prema Valvasoru).

Krajišnici na straži pred čardakom

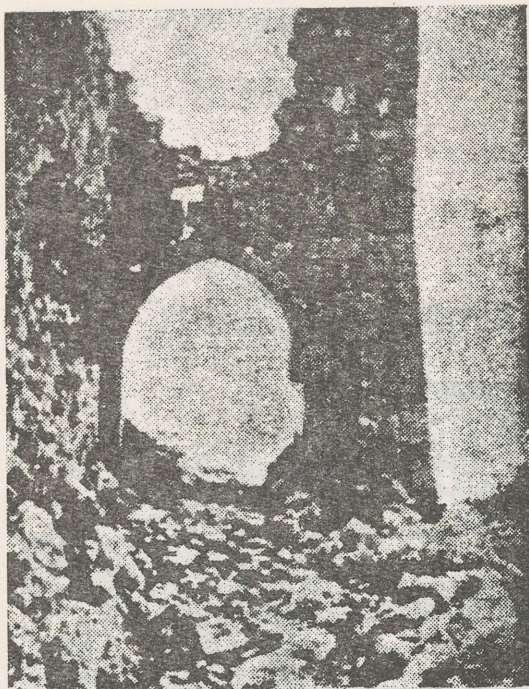
PRINDL

Brinjska utvrda koja je štitila prilaze Krmpotama i Seniu (prema Valvasoru).

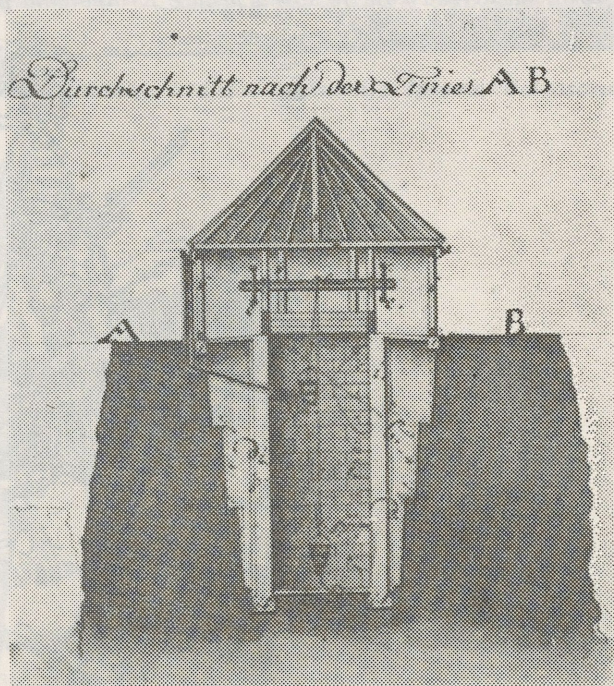

Krajiški pandur (na konju) i pješak iz ogulinske pukovnije (g. 1756)

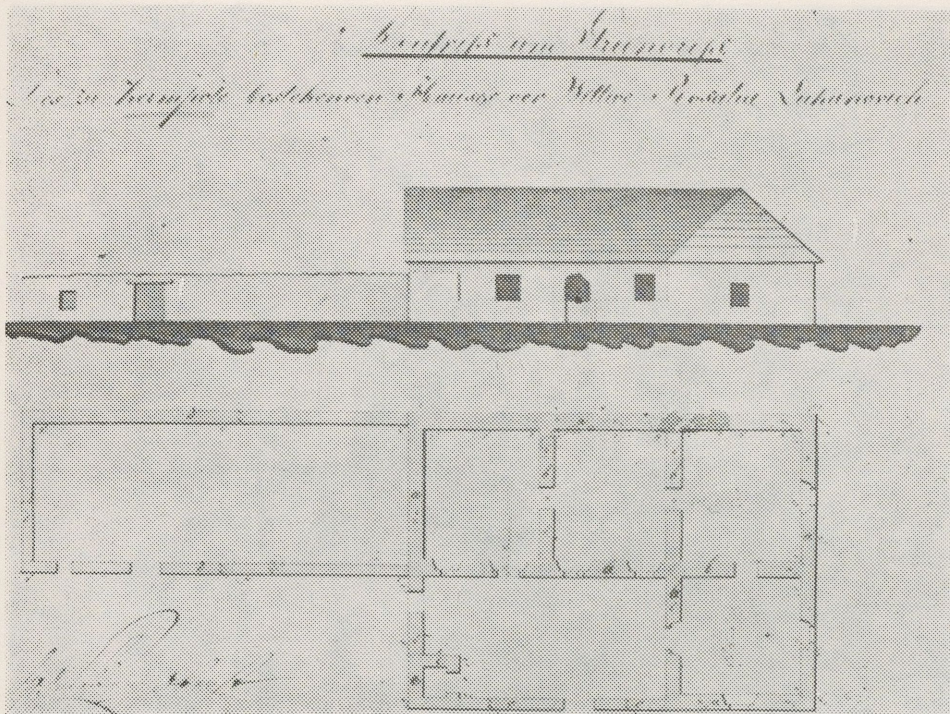

Gotički portal ledeničke
utvrde

Durchschnitt nach der Linie AB

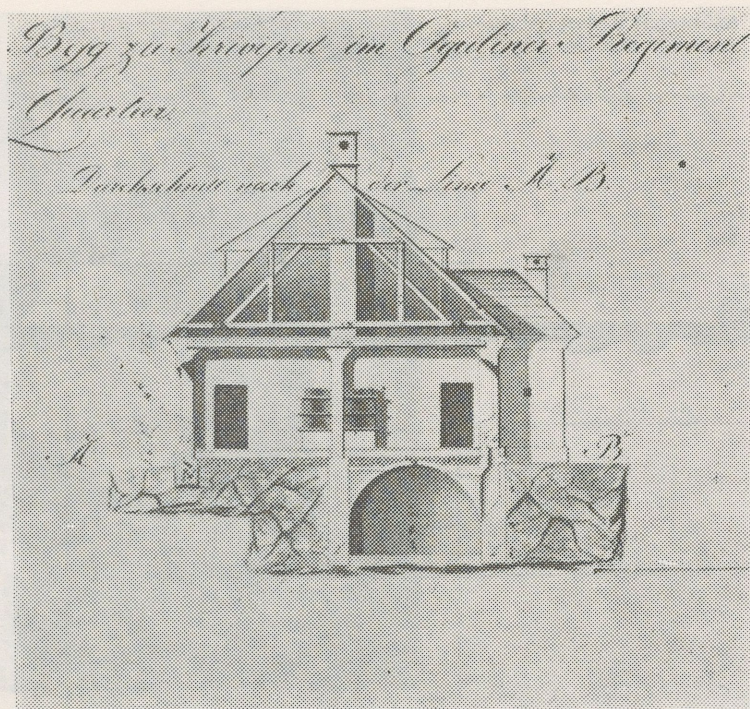
Presjek cisterne koju je Vojna krajina gradila za
potrebe krmpotske satnije u Krivom Putu god. 1802.
(Arhiv Hrvatske — zbirka: Mape — planovi br. 415)

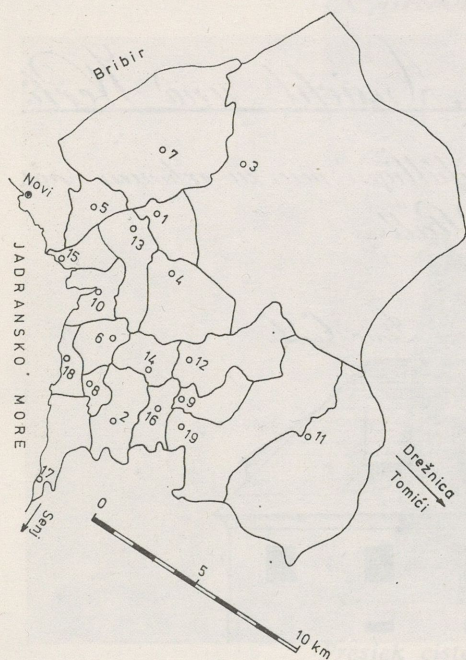
Nacrt i tlocrt kuće i staja koju je krajiška uprava podigla udovici Rozaliji Luka-
 nošić u Krmpotama. Izradio graditelj Malinarić (Arhiv Hrvatske — zbirka:
 Planovi — mape, br. 142)

Općinski stan krmpotske satnije iz početka 19. stoljeća (Arhiv Hrvatske —
 zbirka: Planovi — mape, br. 147)

Presjek oficirskog stana krmpotske satnije u Krivom Putu. Crtež majora Božičevića iz 1822. godine. (Arhiv Hrvatske — zbirka: Mape — planovi, br. 210)

Bater
 Bile
 Breze
 Crno
 Donji Zagon
 Drinak
 Gornji Zagon
 Jakov Polje
 Javorje
 Klenovica—Žrnovnica
 Krmpote—Vodice
 Luka Krmpotska
 Ledenice
 Podmelnik
 Povile
 Ruševo Krmpotsko
 Sibinj Krmpotski
 Smokvica Krmpotska
 Zabukovac

Napomena: iscrtane granice sadašnje su granice naselja. (Izradio: Ivan Bertić)

Izvor: Juraj Krženjak: Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj, SN Liber, Zagreb, 1983.

Područje Krmpota, Ledenica i Klenovice

Ivan Zasche, Brinjanke (1855. godine)

¹ Paul Kussan, *Kurzgefasste Geschichte des Oguliner dritten National Grenz-Infanterie Regiment*, Wien 1852, str. 141.

² Radoslav Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine I—III*, Zagreb 1884—1889.

³ Davorin Krmpotić, *Bunjevci u Primorju i Lici*, »Hrvatska«, br. 19—22 od 23. do 26. siječnja 1895.

⁴ Emilij Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb 1923; *Isti*, *Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih*, Zagreb 1915; *Isti*, *Grbovi Jugoslavije*, Zagreb, izdano između dva rata bez oznake godine izdanja. Tu je i grb Krmpota (str. 38—39) u boji prema kojem je izrađen i grb u Muzejskoj zbirci u Jakov-Polju 1976.

⁵ Aleksa Ivić, *Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16, 17. i 18. stoljeća*, Srpski etnografski zbornik, Beograd, 1923.

⁶ Jovan Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Posebna izdanja SANU, knj. LXXIX, Filozofski i filološki spisi, knj. 19, Beograd, 1930.

⁷ Stjepan Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, br. 41, Zagreb, 1962. *Isti* pisac je objavio dopunjene dijelove iz te knjige u »Senjskom zborniku«, godina II, Senj 1966. pod naslovom »Prilozi nepoznatoj prošlosti grada Senja i okolice«, str. 309 do 378 i u njemu ima posebne odlomke o Ledenicama, Krmpotama, Krivom Putu i Mrzlom Dolu.

⁸ Nada Klaić, *Vinodolsko društvo u početku XVII stoljeća*, »Vjesnik historijskog arhiva«, Rijeka—Pazin, sv. XVII, 189—253. Neki podaci o Krmpoćanima nalaze se i u njenoj knjizi: *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd, 1976, 308.

⁹ Josip Adamčec, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb, 1980, 847.

¹⁰ Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1848—1881*, Zagreb, 1981, 360.

¹¹ Fedor Moaćanin, *Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787*, u knjizi: *Vojna krajina* (urednik D. Pavličević), Zagreb 1984, 23—56. Valentić i Moaćanin su 1981. napisali uvodne tekstove za katalog *Vojna krajina u Hrvatskoj u kojima se mogu naći najvažniji podaci o razvoju Vojne krajine*. Obojici autora zahvaljujem na korisnim savjetima koje su mi pružili prilikom pisanja ovog rada.

¹² Na tome je najviše radio Josip (Joža) Balen i još neki Krmpoćani.

¹³ Rikard Pavelić, *Bunjevci*, Zagreb, 1973, 262. O Bunjevcima je napisao knjigu i Ante Sekulić (u tisku).

¹⁴ *Partizanska osnovna škola Krmpotsko Javorje*, Zagreb, 1980, 53.

¹⁵ *Usp. o tome moj rad Novi i okolice na starim kartama, crtežima i slikama*, *Vinodolski zbornik II*, Crikvenica 1981, 337—357 gdje ima podataka i o starijoj prošlosti ovoga kraja.

¹⁶ Vidi indeks imena u Lopašićevim *Spomenicima hrvatske krajine*, knjiga III, 474—519.

¹⁷ *Usp. navedene radove N. Klaić, S. Pavičića i J. Adamčeka*.

¹⁸ E. Laszowski, *Grbovi Jugoslavije*, n. dj., 38.

¹⁹ Podaci prema spomenutim radovima R. Lopašića, N. Klaić, S. Pavičića.

²⁰ R. Lopašić, n. dj., II, 163.

²¹ *Isto*, 369. Treba napomenuti da se za vrijeme boravka u Liču nigdje ne spominje bunjevačko ime. Ono je zapisano tek 1700. u Lici kao »katolički vlasi ili Bunjevci«, Lopašić, III, 190.

²² *Usp. Pavičić, n. djela, te šime Balen, Jablanac*, Zagreb, 1979, 70 gdje opisuje prema Pavičiću seobu Bunjevaca u Podgorje.

²³ Ogulinska pukovnija osnovana je 1746. Imala je 12 satnija sa sjedištima u Krivom Putu (Krmpotska), Brinju, Jezeranama, Modrušu, Oštrijama, Ogulinu itd.

²⁴ I dok krajišnici ratuju po Evropi za austrijske interese, unutar zemlje se često bune, osobito u prvoj polovici 18. stoljeća. Vidi o tome rad Drage Roksanđića, *Bune u Senju i Primorskoj krajini (1719—1722)*, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu*, br. 15, Zagreb 1982, 33—106. *Usp. i F. Moaćanin, Vojna krajina*, n. dj., str. 44.

²⁵ M. Valentić u radu *Opći razvoj Drežnice i Gornjo-brinjskog kraja do 1914.* piše o batinjanju krajišnika: »Umjesto tamnice naređeno je batinanje za najveći broj kazni. Batinanje, od kojega nisu bile pošteđene ni žene ni djeca, obavlja se na posebnoj klupi s okovima. Noge i ruke bile su sputane okovima

tako da je krajišnik mogao samo da »reve«. Batinao je obično kaplar kao prva pretpostavljena osoba u satniji. Poslije primljenih batina krajišnik se morao »pokorno« zahvaliti... Ljeskovača (kojom se tuklo) ostavila je mnoge tragove na biću ovog naroda« (str. 4—5, rukopis).

²⁶ Stjepan Antoljak, Bune pučana i seljaka, Zagreb, 1956, 238.

²⁷ Krajiške šume nazivali su slikovito »zeleni rudnici« i iz njih izvlačili velika sredstva. Glavne ceste za izvoz bile su jozefinska prema Senju i rudolfinska prema Novom. Tim cestama išao je prilično gust promet kirijaša, trgovaca solju, ali i veliki broj krijumčara od mora prema kopnu, prema Bosni i obrnuto.

²⁸ Broj 5 iz 1854. godine.

²⁹ »Senjski zbornik« II, 1966, 340—342.

³⁰ D. Pavličević, »Vinodolski zbornik« II, 341—345, podnaslov Ledenice i ledenička utvrda.

³¹ S. Pavičić, n. dj.

³² E. Laszowski, Gorski kotar i Vinodol, 275.

³³ S. Pavičić, n. dj., 342.

³⁴ Isto.

³⁵ O uvjetima života neposredno prije ukidanja Krajine možemo suditi prema podacima iz 1879. kada je u Krmpotama bilo 539 krava, 170 konja, 22 vola i 2119 ovaca. Ako uzmemo da je bilo blizu 500 obitelji ili zadruga u kojoj je prosjeku živjelo preko 6 članova, onda možemo zaključiti da je na gotovo svaku treću obitelj dolazio po jedan konj ili vol, te nešto više od jedne krave i 4 ovce. Čitave Krmpote imale su 1893. samo 26 konjskih i isto toliko volovskih kola, a u Drežnici je istodobno bilo tri puta više konjskih i pet puta više volovskih kola. (Podaci iz nav. rukopisa M. Valentića).

³⁶ Vidi o tome moj rad Senj u narodnom pokretu 1883, »Senjski zbornik« VIII, Senj 1980, 31—44.

³⁷ O tome više u mojoj knjizi Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, Zagreb, 1980, 396.

³⁸ O iseljavanju više u Izvješćima županije modruško-riječke. Broj izdanih putnica prema pojedinim kotarevima je vrlo sličan broju razdijeljenih kućnih zadruga, pa prema tome možemo proces raspadanja zadruga povezati s iseljavanjem. Zanimljivo bi bilo istražiti iznose novčanih doznaka koje iseljenici šalju u stari kraj kao i novac koji šalju ljudi sa sezonskih radova iz drugih krajeva, pa bi se vidjelo da je to bila značajna stavka u životu Krmpočana.

³⁹ Podaci o stanovništvu preuzeti iz knjige Mirka Korenčića, Naselja i stanovništvo Hrvatske 1857—1971, Zagreb, 1979.

⁴⁰ O životu Bunjevaca u Lici pisao je 1882. u Šenoinom »Viencu« krajiški pukovnik Ivan Murgić i tu se osvrće i na Bunjevce Krmpočane pa piše: »Ovi Sv. Jurci kao što i Krmpočani vrlo su siromašni, zašto neimaju dosta zemlje, te žive samo od onoga, što si izbiju iz carske šume, i što iz mora dobe. Bunjevci uz more bavili su se najviše ribarstvom pak švecarijom, a gdje koji mora da si traži hranu s ove strani Velebita radom ili da si ju isprosi.

⁴¹ Murgić piše i o jeziku: »Kao u opravi, tako se i u govoru razlikuje Bunjevac od ostalih graničara, osobito u onih mjestih, gdje po samo živi. Tako kaže Bunjevac: »Čovče gdi si bija? Što si radija? Tutek mu je kuća!« Bunjevci su ikavci, a glagol u prošlom vremenu svršava se vaviek na »ija«. Oni kažu: »lipo dite, vridan bija, kući pogodija!«

⁴² N. dj., 394.

⁴³ Br. 28 od 5. ožujka 1879.

⁴⁴ Murgić o nošnji piše: »Odieća je kod Bunjevaca svukud jednaka: kratelj, gornja haljina, modre ili crne uske hlače, crne čarape i opanci, te crljena kapica poput Dalmatinca. Sve do g. 1848. nosile su ženske, koje bijahu udate, kose u pletenicah spreda na obadve strane, a djevojke pletenice nazad, niz ledja u jednoj kiki... Sve odjelo, što tko na sebi nosi, pravljeno je kod kuće, a nije kupljeno, kako to biva većinom kod naroda u provincijalu« (banskoj Hrvatskoj).

⁴⁵ Na zarukama ili pavenki, nazvanoj prema istoimenoj biljci, pjevala se pjesma:

»Lipa Mare vinac plete
od pavenke, od zelenke,
daruj mama, daruj tata,
daruj braco, daruj seko!«

⁴⁶ Još u početku stoljeća u narodu su se pjevale pjesme o teškoj krajiškoj prošlosti kao npr. ona o ratovanju u Italiji za Austriju:

»Austrijo, prokleta galijo,
Oj Talijo, grom te upalijo!«

Kad su u doba svjetskog rata stizale smrtonjice sa bojišta u Srbiji ili Galiciji, a kućama se vraćali bogalji, narod je po bivšoj Krajini pjevao:

»Austrijo, tamnico prokleta,
Ti si mnogo pomorila svijeta,
Austrijo, jezero postala,
Svud si naša groblja posijala.«

⁴⁷ U publikaciji Partizanska osnovna škola Krmpotsko Javorje stoji da je prva škola otvorena 1873. godine.

„... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

Kad se u doba svjetskog rata...
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

Broj 5 iz 1854. godine...
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

Senjski zbornik...
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

S. Pavičić, n. dj.
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

E. Laszowski, Gorski kotar i Vinodol, 275.
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

S. Pavičić, n. dj., 342.
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

Isto.
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“
 „... i loš u početku, ali je u sredini i kraju...“

O uvjetima života neposredno prije ulaska u Krajinu možemo suditi prema podacima iz 1879. kada je u Krimpotanju bilo 539 krava, 170 konja, 22 ovce i 2119 ovaca. Ako uzmem da je bilo blizu 500 obitelji ili zadruga u kojoj je prosječno živjelo preko 6 članova, onda možemo zaključiti da je za gotovo svaku treću obitelj dolazio po jedan konj ili vol, te nešto više od jedne krave i 4 ovce. Citave Krimpotane imale su 1893. samo 26 konjskih i isto toliko volovskih kola, a u Dretinici je istodobno bilo tri puta više konjskih i pet puta više volovskih kola. (Podaci iz nav. razgovora M. Valentića).

Vidi o tome moj rad Senj u narodnom pokretu 1883. „Senjski zbornik“ VIII, Senj 1980, 31–44.

O tome više u mojoj knjizi Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, Zagreb, 1980, 390.

O iseljavanju više u Izvješćima županije područno-rijčke. Broj izdanih putnika prema bovdinim kotarevima je vrlo sličan broju razdjeljenih kućnih zadruga, pa prema tome možemo proces raspada zadruga povezati s iseljavanjem. Zanimljivo bi bilo istražiti iznose novčanih doznaka koje iseljenici šalju u stari kraj kao i novac koji šalju ljudi sa „svojskih radova“ iz drugih krajeva, pa bi se vidjelo da je to bila značajna glavka u životu Krimpotana.

Podaci o stanovništvu preuzeti iz knjige Mirka Korenčića, Naselja i stanovništvo Hrvatske 1857–1971, Zagreb, 1979.

O životu Bunjevaca u Lici pisao je 1882. u Sredinom „Vijencu“ krajski pokovnik Ivan Murgić i tu se osvrće i na Bunjevece Krimpotane pa piše: „Ovi Sv. Jurci kao što i Krimpotani vrlo su siromašni, zašto nemaju dosta zemlje, te žive samo od onoga, što si izbiju iz carske šume, i što iz mora dobe. Bunjevci uz more bavili su se najviše ribarstvom pak švercarijom, a gdje koji mora da si traži hrana s ove strane Velebita radom ili da si ju isprosi.“

Murgić piše i o jeziku: „Kao u oporci, tako se i u govoru razlikuje Bunjevci od ostalih granicara, osobito u onih mjestih, gdje po samo živi. Tako kaže Bunjevac: »Čovče gdi si bija? Što si radija? Ludek mu je kuća!« Bunjevci su čarci, a glagol u prošlom vremenu svrjava se uvijek na »ija«. Oni kažu: »šipa dje, vridan bija, kući pogodijala!«

N. dj., 394.

Br. 28 od 5. ožujka 1879.

Murgić o nošnji piše: »Odjeća je kod Bunjevaca svukud jednaka: krateli, gotova haljina, modre ili crne uske hlače, crne čarape i opanci, te crvena kapica poput Debatina. Sve do g. 1848. nosile su ženske, koje bijahu udate, kose u pletenicah sprede na obje strane, a djevojke pletenice nazad, nit leđa u jednoj kiki... Sve odjelo, što tko na sobi nosi, pravljeno je kod kuće, a nije kupljeno, kako to biva većinom kod naroda u provincijama (banskoj Hrvatskoj).“

Na zanikama ili pavenki, nazvanoj prema istoimenom biljci, pjevala se pjesma:

»Lipa Mare vinac plete
 od pavenke, od zelenke,
 daruj mama, daruj tata,
 daruj braco, daruj seko!«